

Počátky výuky češtiny v habsburské monarchii

Před vznikem českého národního hnutí byla společenská úloha češtiny dána jednak potřebami absolutistického mnohonárodnostního státu, jednak opozicí české zemské šlechty k centralizující police vlády. Zájem rakouského státu o český jazyk sledoval zřetele ryze praktické. Proto se obracel k češtině především jako k živému jazyku, kterým mluvila značná část obyvatelstva a který byl použitelný také ve styku s jinými slovanskými národnostmi monarchie. Výuka češtiny tedy vyplývala především z potřeby zvládnout složitou národnostní situaci říše. Měla na zřeteli především jistou sumu praktických znalostí nezbytných pro vojenskou, politickou a hospodářskou správu. Mělo být vychováno úřednictvo schopné překládat a vykládat nařízení vlády a usnesení sněmu a dále důstojnický sbor, který by byl schopen dorozumět se česky s vojáky různých slovanských národností (ti totiž tvořili velkou část armády). K tomu přistupovalo osvěcenské úsilí aktivizovat jazykově českou osvětou rolnictvo k větší produktivitě zemědělské práce (za tímto účelem byly do češtiny překládány různé spisy pro poučení rolníků, např. o dobytčích nemocech), ale především mělo předcházet zbytečným úmrtím a epidemiím (např. vysoké kojenecké úmrtnosti měly čelit pokusy zvýšit kvalifikaci porodních bab, a to prostřednictvím překladů nejnovějších porodnických příruček, např. J. V. Zlobický přeložil spis Uvedení k pravému a dokonalému babímu umění..., Vídeň 1772).

První školou v habsburské monarchii, na níž byla zavedena výuka českého jazyka, byla **tereziánská vojenská akademie ve Vídeňském Novém Městě** (od 1752 – vyučující: **Ant. Klobás, V. Wiedemann**...). Zpočátku učili podle gramatiky Jandytovy, od vydání gramatiky Pohlovy se tato užívala až do konce 18. stol. V průběhu druhé poloviny 18. stol. se čeština vyučovala na podobných typech škol nejen ve Vídni, ale i v českých zemích: např. ve Vídni ještě na tereziánské rytířské akademii, určené šlechtické mládeži (tam měli učitele češtiny již od r. 1746), nebo na rytířské a ženijní akademii (od r. 1785), v Brně např. na šlechtické akademii, a to od r. 1778 (bližší poučení: Kudělka a kol.: Česká slavistika, 1995, s. 53n).

Rovněž při zavedení výuky vysokoškolské byly sledovány zřetele praktické. Prvenství patří **Vídni**. Zde **byla r. 1775 zřízena katedra českého jazyka a literatury a prvním profesorem české řeči a literatury se stal Josef Valentin Zlobický**. Přes naznačené cíle praktické usiloval Zlobický o to, aby měla výuka vědecký ráz. Výklad o jazyce spojil s výkladem o české literatuře (měl z obojího bohaté – až obdivuhodné znalosti a k tomu jednu z nejbohatších soukromých knihoven té doby). Jím zavedené učební postupy pak byly uplatňovány i později v Praze. Zlobický přednášel podle gramatiky Tomsovy (Böhmische Sprachlehre, 1782). Stojí za zmínku, že Zlobický současně působil jako úřední překladatel, zejména zákonů (např. Všeobecný řád soudní, 1781) a jako cenzor českých a slavistických prací. Po potřeby překladu si pořizoval sbírky slov jako doplňky k tehdejšími slovníkům a ochotně je půjčoval těm, kdož se chystali psát slovník, např. Thamovi, část Zlobického sbírek začlenil do svého slovníku i Jungmann. Zlobický byl v kontaktu s řadou tehdejších významných osobností vědy. V odborné literatuře bývá často citován v souvislosti se svou korespondencí s Dobrovským (vydal Patera, 1908). Podrobněji **Vintr – Pleskalová (eds.): Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození..., 2004**.

Na pražské univerzitě bylo vyučování češtiny zavedeno r. 1791. I zde měla výuka zpočátku praktické zaměření. Posлуhači měli získat speciální znalosti potřebné pro překlad z němčiny do češtiny a naopak a také pro překlad starých českých textů. Cíl určil požadavky na výběr profesora. Ten měl vedle živého jazyka znát též starou češtinu. Program výuky: dvouměsíční

gramatický kurz, dále četba klasiků s upozorňováním na jevy syntaktické a na slovník. S výkladem starobylých slov, která již nebyla obecně srozumitelná, měl být spojen výklad dějin českého jazyka, dále mělo být upozorňováno na užívání češtiny ve veřejném životě, a to se zvláštním zřetelem na dochované ústavní a právní památky. Prvním profesorem češtiny byl Fr. Martin Pelcl, druhým Jan Nejedlý.

Podrobněji: Kudělka 1995, viz výše, Pleskalová ad. (eds.): Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky, 2007, NESČ.